

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 371.1

М.В. СУРЯКОВА

*Державна металургійна академія України,
м. Дніпропетровськ*

УЯВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ПРО МАЙБУТНЮ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті висвітлюються результати дослідження актуальних уявлень про професійну діяльність студентів-психологів. Проаналізовано змістовний та динамічний аспекти уявлень, а також ставлення студентів-психологів до професійної кар'єри.

Ключові слова: професійне становлення, професійна кар'єра, ставлення до професії.

Вступ. У процесі професійного становлення фахівців на етапі навчання у ВНЗ у результаті теоретичної підготовки та певного практичного досвіду складаються суб'єктивні уявлення щодо особливостей майбутньої професійної діяльності, визначається суб'єктивне значення професії, формується ставлення до професійної праці взагалі.

Аналіз останніх досліджень. Визначальну роль ставлення фахівця до професійної діяльності підкреслюють дослідники професійної праці: Е.Ф. Зеєр, Д.М. Завалішина, О.М. Іванова, Є.А. Клімов, А.В. Карпов, М.С. Пряжніков, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Н.В. Кузьміна, С.П. Бочарова, Б.Ф. Ломов, Г.С. Костюк, Т.В. Кудрявцев, В.О. Толочек, А.Р. Фонарьов, В.Д. Шадріков та ін.

Постановка проблеми та формування мети дослідження. Сфера професійних уявлень має динамічну природу та розвивається у ціннісно-смысловому контексті. Уявлення закріплюються через мову та мають оціночний характер. Образ професії може бути механізмом створення індивідуальних професійних уявлень і впливати на професійну самосвідомість та поведінку фахівця. Усвідомлення власних професійних уявлень дає можливість майбутньому фахівцю описати та усвідомити зміст професійної діяльності, підготуватися до неї відповідним чином та накреслити етапи реалізації [4; 5].

У структурі особистісних уявлень щодо професії науковці найчастіше визначають два компоненти: уявлення про зміст професійної діяльності, засоби та знаряддя праці, умови праці, а також уявлення особистості про наявність у неї задатків та якостей, які, на її думку, сприятимуть успішності здійснення професійної діяльності [3]. Отже, система професійних уявлень особистості складається з двох основних взаємопов'язаних підсистем: предметної (сукупності уявлень про зміст самої діяльності) та суб'єктивної (сукупності уявлень про суб'єкта професійної діяльності).

Важливим завданням у підготовці майбутніх фахівців стає вивчення їхніх професійних уявлень протягом навчання у ВНЗ, спостереження за динамікою та змінами в структурі відповідних уявлень. Таке завдання є важливим саме з тієї причини, що професія психолога відрізняється особливими вимогами до фахівця: він має бути підготовлений до практичної роботи з людьми різного віку, досвіду, соціального статусу. Оскільки ж молода людина, закінчивши навчання у ВНЗ, має одразу приступити до реалізації складних за змістом професійних дій практичного психолога, то за відсутності особистісного життєвого досвіду на по-

чатку професійної діяльності її основою мають бути, як мінімум, реалістичні, узгоджені, визначені професійні уявлення [1].

Тому ми поставили за мету дослідити зміст та особливості динаміки уявлень про майбутню професійну діяльність у студентів-психологів у процесі професійного становлення.

Виклад основного матеріалу. Дослідження здійснювалося на базі психологічного факультету Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. У дослідженні ми виходили з того, що уявлення студентів-психологів про майбутню професію є передумовою успішної професіоналізації в період навчання у ВНЗ; уявлення змінюються в процесі навчання під впливом теоретичних дисциплін і різних видів практик, набуваючи все більшої повноти, адекватності і цілісності. Для визначення динаміки професійних уявлень студентів-психологів у дослідженні брали участь 45 студентів I та IV курсів денної та заочної форми навчання.

Дослідження здійснювалося в трьох діагностичних напрямках, які відповідають основним детермінантам професійної успішності: діагностика мотиваційної спрямованості студентів, їх ставлення до свого навчання, професії і майбутньої діяльності; дослідження всієї структури ставлень, в яких одними з найважливіших є ставлення до свого майбутнього, до себе і своєї професійної діяльності; також діагностика професійних цілей і мотивів, уявлення щодо професійної кар'єри, можливості просування у професійному просторі, особистісний сенс професійної кар'єри.

Отримані в дослідженні дані виявляють особливості професійних уявлень студентів-психологів I і IV курсів, дають можливість порівняти уявлення та визначити динаміку їх розвитку.

З метою визначення рівня професійної спрямованості студентів, що виявляється в ступені виразності прагнення до оволодіння професією і роботи за нею, застосовувалася методика професійної спрямованості студентів Т.Д. Дубовицької [2]. Результати дослідження наведено на рис. 1.

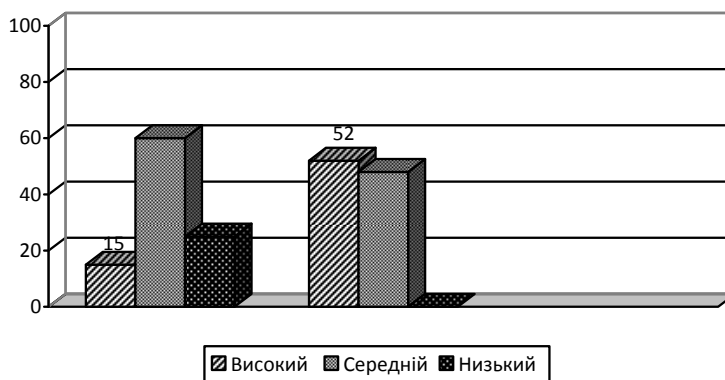

Рис. 1. Рівні професійної спрямованості студентів-психологів I і IV курсів

Встановлено, що для студентів I курсу характерні середні та низькі показники сформованості рівня професійної спрямованості.

Низькі показники свідчать про те, що студент вимушено навчається на цьому факультеті; вступ до навчального закладу обумовлений не інтересом до майбутньої професії і бажанням працювати за спеціальністю, а іншими причинами, наприклад підкоренням вимогам батьків, близькістю ВНЗ до місця проживання та ін.; студент не бачить нічого корисного для себе у майбутній професії; професія, що набувається, йому малоцікава.

Високі показники за тестом свідчать про те, що студент прагне оволодіти обраною професією, професія подобається йому, він хоче в майбутньому працювати і далі удосконалюватися за цією професією; у вільний час займається справами, що стосуються майбутньої професії; має коло знайомих фахівців у сфері обраної професії; вважає цю професію справою свого життя. Проте високий рівень професійної спрямованості мають лише 15% студентів-першокурсників.

Якісний аналіз відповідей студентів-психологів, що навчаються на I курсі, дозволив виявити ряд проблем і суперечностей, пов'язаних з періодом професійного навчання. Так, найменший середній бал у наведеній вибірці був отриманий за результатами відповідей щодо таких міркувань:

– «У світі існує багато інших професій, які подобаються мені значно більше, ніж моя майбутня професія» (середній бал склав 0,4);

– «За власною ініціативою читаю додаткову літературу, що стосується до майбутньої професії» (середній бал склав 0,45) та ін.

Отже, для більшості студентів-першокурсників характерний як виражений інтерес до процесу освоєння майбутньої професійної діяльності, так і недостатнє прагнення подальшої реалізації в ній. У частини ж студентів цієї групи відсутній стійкий інтерес до оволодіння обраною професією і подальшою професійною діяльністю.

Для студентів IV курсу характерні високі і середні показники рівня професійної спрямованості. Високий рівень навчально-професійної спрямованості виявлений у 52% опитаних, середній рівень – у 48% студентів-психологів IV курсу. Студентів з низькими показниками рівня професійної спрямованості не виявлено у цій групі.

Відзначимо, що показники сформованості рівня професійної спрямованості в групах студентів-психологів I та IV курсів значно різняться. Рівень професійної спрямованості у групі IV курсу значно вищий, ніж у групі студентів I курсу.

З метою дослідження як усвідомлюваних, так і неусвідомлюваних ставлень до власної навчально-професійної діяльності, свого теперішнього і майбутнього, до праці та професії, до кар'єрного успіху в обраній професії шляхом встановлення емоційних зв'язків між цими категоріями в уявленнях студентів-психологів була використана методика колірних метафор І.Л. Соломіна [6].

Найбільш значущими для цього дослідження стали поняття «Я», «професія», «кар'єра».

У студентів-психологів I курсу поняття «Я» найчастіше співвідноситься з успіхом, любов'ю, впевненістю, заробітком. У студентів-психологів IV курсу «Я» найчастіше асоціюється з упевненістю, успіхом, стабільністю, любов'ю та родиною. У студентів I курсу «Я» майже не асоціюється з нудьгою, майбутнім, наукою та сумнівами. У студентів IV курсу найнижчі показники асоціацій «Я» зі знанням, сумнівами та нудьгою.

Поняття «професія» у студентів-психологів I курсу найчастіше асоціюється з упевненістю, обов'язками, працею; найменше за частотою трапляються невдача, любов, свобода, минуле, спорт, сумніви. У студентів-психологів IV курсу найчастіше «професія» асоціюється з гарантіями та майбутнім.

Поняття «кар'єра» у студентів I курсу найчастіше поєднується з грошима, безпекою, гарантіями, управлінням, а найменше – з невдачею, знаннями, наукою, минулим. У студентів IV курсу поняття «кар'єра» асоціюється з гарантіями, заробітком, упевненістю, знаннями.

Важливою характеристикою результатів діагностики студентів-психологів за цією методикою є те, що власне «Я», професію та кар'єру студенти найменше співвідносять з негативними характеристиками – невдачею, сумнівами, нудьгою. Наприклад, на рис. 2 наведено порівняння показників поняття «кар'єра» з успіхом та невдачею у студентів-психологів I і IV курсів:

Ймовірно, таким чином виявляється «феномен нереалістичного оптимізму», суть якого в тому, що студенти в цілому схильні більш високо оцінювати свої особисті шанси щодо позитивних життєвих подій і значно нижче – щодо негативних. «Нереалістичний оптимізм» розглядається науковцями як явище, характерне для молодого віку [5]. Це свідчить про те, що в майбутнє студенти дивляться досить оптимістично, хоча при цьому не схильні замислюватися про шляхи та засоби досягнення бажаного. Про таке говорять ті дані, що лише 45% студентів I курсу та 68% IV курсу у своїй професійній кар'єрі надають значення освіті. Така тенденція найбільш характерна для студентів I курсу і зберігається у студентів IV курсу, але в дещо нижчих показниках.

Студенти-психологи I, і IV курсу надають великого значення у своєму майбутньому кар'єрі та професії. Однак більше значення для них має кар'єра, ніж професія. Ще менший показник значущості спостерігається щодо поняття «робота». Тобто між поняттями «кар'єра», «професія», «робота» існують протиріччя, обумовлені відсутністю усвідомлення молодими людьми органічного зв'язку між ними. Співвідношення понять «кар'єра» і «професія» у студентів-психологів I і IV курсів наведено на рис. 3.

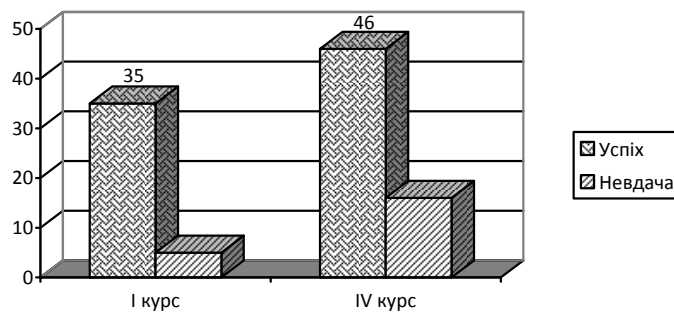

Рис. 2. Порівняння показників поняття «кар'єра» з успіхом та невдачею у студентів-психологів I і IV курсів

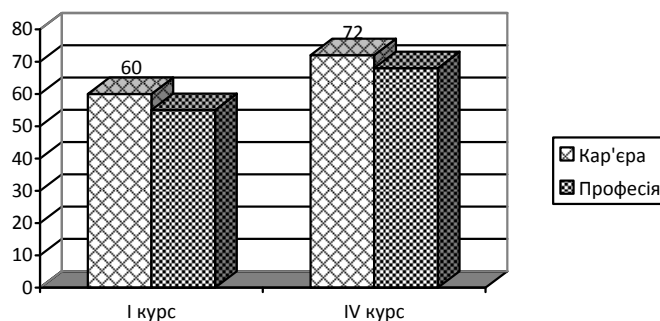

Рис. 3. Співвідношення понять «кар'єра» і «професія» у студентів-психологів I і IV курсів

Таким чином, смисловий аналіз дозволяє зробити висновки, що у студентів-психологів IV курсу професійні уявлення в цілому складаються з майбутнього, кар'єри та знань. У студентів-психологів I курсу професійні уявлення пов'язані з упевненістю, працею, обов'язками; кар'єра пов'язана з управлінням, грошима. У студентів-психологів I курсу порівняно із студентами IV курсу поняття «професія» пов'язано з більш широким колом понять, що відображають певний соціальний й професійний успіх.

Вивчення ставлення студентів-психологів до кар'єрного просування за методикою «Незакінчені речення» дозволяє констатувати різницю змістовних та кількісних показників у групах студентів-психологів I і IV курсів.

У відповідях досліджуваних стосовно визначення загального сенсу професійної кар'єри більшість студентів-психологів дали позитивну її характеристику: 75% студентів охарактеризували кар'єру як позитивне явище («життєву необхідність», «можливість самореалізації», «самоствердження»); 25% студентів визначили кар'єру нейтрально («почергове професійне зростання»). Негативної оцінки поняття «кар'єра» в обох групах студентів-психологів не виявлено.

У відповідях стосовно речення, пов'язаного з цілями навчання, значна частина студентів-психологів вказала на необхідність бути успішними в навчальній діяльності – 70%; 15% студентів метою навчання визначили можливість отримувати стипендію, ще 15% студентів визначили навчання як можливість перспективи в житті. У реченні стосовно місця роботи та її ролі в житті більшість студентів визначили її як можливість самореалізації. Однак лише 5% студентів вказали на необхідність праці в житті, не визначивши її цілі. Ще 25% студентів визначили роботу як «щоденне напруження», «вимушене заняття», що має негативне значення. У метафоричному порівнянні кар'єри більшість студентів-психологів запропонували образи з позитивним значенням. Так, 65% досліджуваних порівняли її з хобі, сходінками догори, альпінізмом, досягненнями вершин; але ж 35% студентів порівняли кар'єру з «гонкою за виживання», що має дещо негативний відтінок.

Слід зазначити, що студенти-психологи I курсу надають великого значення кар'єрному просуванню. Разом з тим вони поки не пов'язують своє навчання майбутньою кар'єрою.

Вказуючи на мету професійної кар'єри, більшість студентів-психологів визначили її як можливість реалізації фінансових та матеріальних потреб (80%). Інша частина студентів (20%) визначила кар'єру як необхідність у самоповазі людини, повазі з боку інших. Більшість відповідей студентів щодо визначення особистісного та суспільного сенсу професійної кар'єри пов'язано з матеріальною незалежністю (80%) та владою (50%). Власне професійного сенсу реалізації кар'єри у відповідях студентів-психологів майже не спостерігається. Але ж успішна кар'єра у власній професії визначається як головна мета професійної діяльності. Тобто уявленням студентів-психологів притаманні деякі протиріччя.

Успіх професійної кар'єри, на думку студентів I курсу, залежить від бажання, везіння, навколишніх людей (50%). Лише 20% студентів вказали на необхідність таких якостей, як професіоналізм та високий рівень знань. Студенти визначають такі якості особистості для успішності кар'єри, як рішучість, самовпевненість, бажання багато часу приділяти роботі. Разом з цим слід відзначити, що студенти I курсу для успіху в кар'єрі не надають великого значення власне професійним якостям.

Головними причинами труднощів у реалізації кар'єри студенти-психологи I курсу називають відсутність необхідних особистісних якостей та відсутність зовнішніх умов професійного зростання. Разом з тим, відповідаючи на запитання про готовність до реалізації своїх професійних задумів, 80% відповіли «наполегливо працювати», а щодо жертвовності людини більшість студентів відповіла «особистим життям», «грошима», «усим». Тобто деяка частина студентів бачить реалізацію професійної кар'єри як екстремальну поведінку. Окрім того, студенти I курсу головними труднощами в професійному зростанні визначають несумісність особистого життя з кар'єрою.

Таким чином, в уявленнях студентів-психологів I курсу кар'єрне просування має велике значення. Разом з тим вони поєднують поняття «кар'єра» з негативними явищами. В уявленнях першокурсників їхнє навчання та майбутня професія слабо асоціюються з кар'єрним просуванням. Важливими умовами для успішного кар'єрного зростання вони визначають особистісні якості та зовнішні умови.

Уявлення про професійну кар'єру студентів-психологів IV курсу відрізняються від уявлень студентів I курсу.

Так, більшість студентів-психологів IV курсу (80%) визначає кар'єру як можливість професійного самовдосконалення. Сенс навчання професії більшість четверокурсників визначили як можливість влаштуватися в житті, професійно працювати, отримати хорошу роботу, тобто студенти-психологи IV курсу пов'язали навчання з подальшою працею та просуванням. Таке визначення зв'язку професії та подальшої життєвої перспективи свідчить про більш сформовану реалістичність професійних уявлень студентів IV курсу. Однак 80% студентів IV курсу також визначають роботу лише як прикру необхідність, не пов'язуючи це явище з професією чи з кар'єрою.

Метою кар'єри студенти IV курсу визначають «можливість реалізації матеріальних потреб» (50%) та «реалізувати себе» (50%). Особисто для себе метою кар'єри більшість студентів бачать зростання життєвих перспектив, можливість реалізації себе. Однак лише 30% студентів-психологів IV курсу відзначили, що кар'єра в їхній професії має місце. Чинниками успіху в кар'єрному просуванні студенти IV курсу визначили як особистісні якості (20%) і зовнішні чинники, так і професійні уміння, навички (40%). Головними труднощами в реалізації кар'єри студенти називають професійну непридатність, «нерозуміння» (60%); тільки 20% студентів називають відсутність потрібних особистісних якостей.

Таким чином, студенти-психологи IV курсу професійну кар'єру визначають як можливість професійно реалізуватися. Вони надають великого значення кар'єрі в житті людини і пов'язують з нею своє професійне навчання і майбутню професію. Визначальними чинниками успіху в кар'єрному просуванні студенти-психологи IV курсу називають професійні уміння та навички.

Отже, аналіз результатів вивчення уявлень студентів-психологів про професійне просування дозволив встановити, що змістовно відповіді студентів I і IV курсів мають істотні відмінності. Головним чином, це більша виразність зв'язку кар'єрного просування з отримуваною професією у студентів IV курсу. Професійна кар'єра для студентів цієї групи є можливістю самореалізації, професійного зростання. Більшість студентів IV курсу визначає чинниками успішності в кар'єрі саме професійні якості, на відміну від студентів I курсу, які наголошують на важ-

ливості особистісних та зовнішніх чинників. Головними труднощами реалізації професійної кар'єри студенти-психологи IV курсу визначають професійну непридатність.

Кількісний аналіз результатів дослідження професійних уявлень студентів-психологів I і IV курсів дозволяє співвіднести за виділеними показниками професійної кар'єри. Кількісні показники уявлень про професійну кар'єру студентів-психологів I і IV курсів наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Кількісні показники уявлень про професійну кар'єру студентів-психологів I і IV курсів, %

Змістовні блоки	I курс			IV курс		
	Позитивне	Негативне	Нейтральне	Позитивне	Негативне	Нейтральне
Ставлення до кар'єри	65	15	20	92	0	8
Мета кар'єри	80	10	10	80	8	12
Успіх кар'єри	75	20	5	88	4	8
Труднощі кар'єри	45	30	25	64	20	16

Аналіз результатів дослідження ставлення студентів до професійної кар'єри дозволив виявити, що змістовні та кількісні показники у двох групах відрізняються. Змістовно відповіді студентів-психологів I і IV курсів мають істотні відмінності.

Головним чином, це більша виразність зв'язку кар'єрного просування з отримуваною професією у студентів-психологів IV курсу. Професійна кар'єра для студентів цієї групи є можливістю самореалізації, професійного зростання. На основі отриманих у дослідженні даних можна відзначити, що професійні уявлення студентів-психологів змінюються протягом навчання у ВНЗ у бік їх реалістичності, деталізованості, достовірності.

Висновки. Ймовірно, що професійним уявленням студентів-психологів по завершенні професійного навчання все ж притаманна деяка фрагментарність, але очевидно, що професійні уявлення студентів потребують вивчення протягом усього етапу навчання. Таке дослідження має забезпечити контроль змін, які відбуваються у професійній самосвідомості майбутнього фахівця, а також створити спеціальні умови для необхідного усвідомлення студентами особливостей змісту власних професійних уявлень.

Список використаної літератури

1. Донцов А.И. Профессиональные представления студентов-психологов / А.И. Донцов, Г.М. Белокрылова // Вопросы психологии. – 1999. – № 2.
2. Дубовицкая Т.Д. Диагностика уровня профессиональной направленности / Т.Д. Дубовицкая // Психологические науки и образование. – 2004. – № 2. – С. 82–85.
3. Иванова Е.М. Психология профессиональной деятельности / Е.М. Иванова. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 382 с.
4. Копылова Н.В. К вопросу о становлении личностно-профессиональных качеств будущего специалиста / Н.В. Копылова // Мир психологии. – 2005. – № 1.
5. Леонтьев Д.А. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего / Д.А. Леонтьев, Е.В. Шелобанова // Вопросы психологии. – 2001. – № 6.
6. Соломин И.Л. Современные методы психологической экспресс-диагностики и профессионального консультирования / И.Л. Соломин. – СПб.: Речь, 2006. – 280 с.

Статья отражает результаты исследования актуальных представлений о профессиональной деятельности студентов-психологов. Проанализирован содержательный и динамический аспекты представлений, а также отношение студентов-психологов к профессиональной карьере.

Ключевые слова: профессиональное становление, профессиональная карьера, отношение к профессии.

The article reflects the results of research into actual concepts of professional activities held by psychology students. The aspect of conceptual and dynamic contents of psychology students' attitude towards professional careers is analyzed.

Key words: professional formation, professional career, attitude to profession.

Надійшло до редакції 8.02.2011.